

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Інна КРАСНОЩОК (Кіровоград)

У статті розглянуто особливості функціонування системи виховної роботи у вищому навчальному закладі та проаналізовано різні підходи до організації виховного процесу у ВНЗ.

В статье рассмотрено особенности функционирования системы воспитательной работы у высшем учебном заведении та проанализировано разные подходы к организации воспитательного процесса у ВУЗ.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, студенти, виховна діяльність, система виховної роботи у ВНЗ.

Розв'язання глобальних проблем суспільства залежить від того, який тип людини буде сформований цим суспільством, яким виявляється рівень його індивідуальної свідомості, характер та широта міжособистісних зв'язків, ступінь залученості до соціального життя. Враховуючи перспективи подальшого розвитку України, можна визначити, що найважливішою соціальною функцією вищої

школи є функція формування особистості гуманістичного типу, фахівця як конкурентноспроможної людини, справжнього інтелігента, здатного не тільки професійно, а й творчо підходити до розв'язання завдань соціального, професійного й особистісного змісту в їхній органічній єдності.

Актуальність нашого дослідження ми обґрунтовуємо на підставі того, що незважаючи на те, що пріоритетність особистості у вищій освіті зростає, і основною метою діяльності навчального закладу є формування і розвиток особистості майбутнього фахівця, педагогіка вищої школи на всіх рівнях навчально-виховного процесу підмінена дидактикою. Доводиться констатувати, що виховання ще не стало необхідною органічною складовою професійно-педагогічної діяльності викладачів ВНЗ, інтегрованою в загальний процес навчання і розвитку особистості майбутнього фахівця. Єдність системи навчання та виховання порушена, що й зумовлює потребу теоретичного обґрунтування і реалізацію у вищих навчальних закладах нової та удосконалення існуючої системи виховної роботи.

Метою цієї статті як складової наукового дослідження є уточнення сутності й основних засад ефективного функціонування системи виховної роботи ВНЗ в сучасних умовах. *Основними завданнями даної роботи* є здійснення аналізу різних підходів до організації та розвитку системи виховної роботи у ВНЗ; визначення шляхів удосконалення системи виховання майбутніх фахівців.

Проблеми виховання студентської молоді завжди були в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних учених. Теоретичний аспект проблеми становлення та розвитку системи виховної роботи у навчально-виховному закладі детально у досліджений у працях С. Баранова, О. Кондратюка, В. Слассьоніна, В. Караковського, М. Красовицького та ін. Теорію виховання молоді в умовах вищої школи збагатили роботи вчених: З. Береговського, І. Беха, С. Висоцького, В. Галузинського, Л. Даниленко, С. Дмитрієвої, О. Дубасенюк, М. Євтуха, І. Зязюна, О. Коберника, Л. Кондрашової, Г. Троцько та інших за останні роки. Результати цих наукових пошуків наближають нас до розуміння психолого-педагогічних умов функціонування системи виховної роботи у вищому закладі освіти.

На основі аналізу наукової літератури та власних досліджень щодо ставлення студентів до виховного процесу, до себе як студента,

майбутнього професіонала ми дійшли висновку, що вдосконалення системи виховання майбутнього фахівця пов'язане з пошуком шляхів створення умов, які нададуть студенту можливість:

- розкрити власні потреби й здібності, що сприяє самоствердженню, самореалізації (в особистісному й професійному планах);

- пізнати свою сутність та самовизначитися (в особистісному й професійному планах);

- знайти своє місце в середовищі вузу, де йому буде психологічно комфортно, цікаво, де він зможе відчутти власну значущість, де в його присутності будуть зацікавлені;

- залучитися до загальної та професійної культури;

- самореалізуватися в діяльності й спілкуванні.

Б. Коротяєв, Е. Гришин, О. Устенко в дослідженні актуальних проблем вищої школи вказують на те, що в педагогічному процесі особистість студента, майбутнього фахівця, повинна розглядатися як основний ціннісний орієнтир у діяльності вузу. Автори наголошують, що на радах вузу, зборах та нарадах дуже рідко обговорюються проблеми студентства: життя, побут, стосунки, мораль, мотиви вчинків, поведінки тощо. Традиційно склалося так, що викладач бачить та вивчає студента тільки через викладацький стіл (як він відповідає, виконує завдання та слухає лекцію). Хоч усе інше – думки студента, проблеми, характер, його духовність чи бездуховність, моральність чи аморальність – саме і є найголовнішим у вихованні особистості [7].

Ми поділяємо думку науковців, що треба навчитися бачити в студентові особистість, розуміти всю складність і багатомірність її структури, розрізняти багатозначність її дій, різноманітність і палітру почуттів, емоцій, мотивів. Тільки за цих умов викладач зможе керувати процесом формування, розвитку, виховання, професійної підготовки студента як особистості, контролювати цей процес і вносити відповідні імпульси, орієнтири, корективи.

У «Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти» вказано, що вищі навчальні заклади мають «здійснювати підготовку національної інтелігенції, сприяти оновленню і збагаченню інтелектуального генофонду нації, вихованню її духовної еліти, примножувати культурний потенціал, який забезпечить високу ефективність діяльності майбутніх спеціалістів» [6: 247].

В. Бехтерев писав: «Якщо освіта спрямована на примноження людських знань і,

отже, на збільшення ерудиції, то виховання розвиває розум людини, привчає її до синтезу й аналізу, воно слугує облагородженню душевних почуттів і зміцненню її волі» [3: 5]. Тому і методика виховання – це окрема галузь, яка має свою логіку.

Відомий психолог Б. Ананьев стверджував: «Виховувати – це значною мірою означає створення системи відношень між людьми, що породжують певне ставлення даної особистості до інших людей, праці, суспільства, самого себе. Впливаючи на ці відношення, ми, завдяки цьому, створили підстави для формування рис характеру» [1: 79].

Виховання студентства реалізується через створення в суспільстві і конкретному навчальному закладі виховної системи. Сутність виховної системи визначається філософським розумінням змісту соціальної системи взагалі, яка є поєднанням системоутворюючих елементів, що перебувають у взаємодії і зв'язках між собою і утворюють цілісну єдність. І відповідно виховна система має низку ознак спільних із соціальними системами. Це цілеспрямованість, цілісність, поліструктурність, динамізм, взаємодія з середовищем, відкритість до інших систем [8].

Виховний процес, що організується в кожній виховній системі (великій, середній, малій), є дуже складним явищем.

Під системою виховної роботи у вищому навчальному закладі ми будемо розуміти спосіб життєдіяльності педагогічного та студентського колективів із визначеною системою взаємовідносин, прав та обов'язків кожного з її членів, зміст та організаційні форми якої цілеспрямовано стимулюють особистісний і професійний розвиток майбутнього фахівця відповідно до соціальних вимог та індивідуальних інтересів, здібностей й можливостей студента.

Структурними елементами системи виховної роботи вищого навчального закладу є: мета, зміст, форми, методи і засоби виховання, його результати. Свідомість студента, його емоційно-чуттєва сфера, поведінка є компонентами процесу виховання.

Більшість дослідників вважають, що будь-яка педагогічна система, зокрема, система виховної роботи у вищому навчальному закладі, складається із взаємопов'язаних підсистем, компонентів. До того ж кожна система є компонентом іншої системи вищого рівня. Жодна з цих систем не функціонує ізольовано, а обов'язково пов'язана з найрізноманітнішими системами і системними утвореннями. Ці зв'язки є настільки тісними,

що зміна одного з них спричиняє зміну системи взагалі.

Наприклад, навчальний процес як підсистема виховної роботи безпосередньо пов'язаний зі змістом навчальних дисциплін, їх виховним потенціалом, а також із можливостями викладача реалізувати виховну функцію навчання. Іншою підсистемою виховної роботи є позааудиторна діяльність студентів, яка зі свого боку є системою заходів, участь в яких задовольняє потреби студентів й розвиває їх соціально-професійні якості, за умови підпорядкування позааудиторної роботи загальній меті виховної системи навчального закладу.

Також підсистемами системи виховної роботи у ВНЗ є: система управління виховним процесом студентів, основним завданням якої є координація, узгодження виховних впливів усіх суб'єктів виховання (деканати, кафедри, викладачі, куратори, органи самоврядування, клуби, об'єднання тощо); системи морального, естетичного, громадянського, фізичного, трудового, розумового виховання студентів; система студентського самоврядування; системи організації дозвілля та побуту студентів та інші. Усі вони знаходяться у взаємозв'язку, утворюють цілісність і є продуктивними, якщо об'єднані загальною метою системи виховної роботи. Важливо при організації системи виховної роботи враховувати, що вона характеризується динамізмом. Постійна рухливість складу студентів, зміна навчальних дисциплін, викладачів, постійний розвиток студентів у навчально-виховному процесі зумовлюють потребу змін в усіх елементах виховної системи.

Важливою є взаємодія ВНЗ із соціальними інститутами (відкритість), однак вона повинна здійснюватися не окремими епізодичними заходами, а продуманою системною роботою за такими напрямками: ВНЗ – громадські організації; ВНЗ – молодіжні об'єднання; ВНЗ – профільні організації, підприємства; ВНЗ – сім'я студента тощо.

Справедливо зазначають дослідники (І. Зязюн, Г. Сагач), виховання має підпорядковуватись законам розвитку особистості, а не навпаки, оскільки саме воно є складовою її розвитку. Цілі виховання визнаються реалістичними, за умови відповідності таким чинникам: соціальному середовищу, його економічним, політичним та іншим параметрам і людинотворчій спрямованості; рівню знань про закони розвитку особистості, яка формується у даному соціальному середовищі; наявності

достатньої кількості підготовлених вихователів, здатних реалізувати поставлені цілі [5].

В. Демчук та М. Соловей наголошують, що завдання системи виховної роботи вищого навчального закладу полягає в створенні різноманітних соціокультурних середовищ, у яких особистість розвивається і набуває соціального досвіду, отримує допомогу в соціальній самоідентифікації та самореалізації природних задатків [4: 35].

Узагальнюючи різні визначення, ми дійшли висновку, що *метою сучасної системи виховання у ВНЗ є створення організаційно-педагогічних умов для формування професійно і соціально-орієнтованої особистості, що готова до професійної, інтелектуальної й соціальної творчості та має стійкі якості, потенціал особистісної та професійної самореалізації в сучасних умовах.*

Дане формулювання мети виховання свідчить про його складність, що зумовлено взаємодією двох його складників: особистісного й соціально-професійного.

Особистісний компонент у структурі мети виховної системи покликаний забезпечити самовизначення, самоствердження, самореалізацію, самоздійснення й самовиховання студента як громадянина, майбутнього фахівця, творця власного щастя.

Соціально-професійний компонент мети системи виховання повинен реалізувати процес соціалізації та безболісної адаптації особистості студента в соціальному та професійному середовищі.

З'ясування мети виховання студентів уможливує визначення її основних завдань. Аналіз психолого-педагогічної літератури та результати власних досліджень дозволяють визначити основними завданнями виховної системи ВНЗ:

- формування суспільно-громадського досвіду особистості студента;
- розвиток, стимулювання та реалізацію пізнавального, духовного, творчого потенціалу особистості студента, як майбутнього фахівця;
- залучення до особистісно значущих соціокультурних, професійних цінностей, потреба у яких не задовольняється в процесі навчання;
- задоволення потреб молодшої людини в професійному самовизначенні;
- виховання вольових якостей, формування активної життєвої позиції тощо.

Т. Осипова відзначає, що особливе місце в організації виховного процесу вищої школи відводиться розв'язанню завдань професійного виховання, метою якого є формування у

студентів поваги до обраної спеціальності, формування необхідних для неї рис, умінь і навичок, розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця [8: 348].

Основними напрямками професіоналізації виховного процесу у вищій школі можна вважати:

- урахування специфіки факультету при організації і проведенні виховної роботи зі студентами;
- широке використання змісту, форм виховання, що відзеркалюють специфіку професійної діяльності майбутніх фахівців;
- залучення студентів до професійно спрямованих видів діяльності.

За всієї різноманітності пошуків, що ведуться науковцями, щодо удосконалення системи виховання студентів, на нашу думку, слід зупинитися на таких підходах: гуманістичному, діяльнісному, системному та особистісному.

Гуманістична позиція орієнтує виховання на людину як найвищу цінність життя (розвивається в працях Б. Ананьєва, І. Беха, Р. Захарченко, В. Семиченко та ін.). Методологія гуманізації виховання у вищій школі вимагає переходу до такого стилю педагогічної взаємодії, яка забезпечує становлення суб'єктності студентів, їх здатності свідомо, самостійно і творчо визначати власний життєвий шлях, нести відповідальність за свої вчинки. Це можливо за умови, коли не тільки студенти перебуватимуть у позиції суб'єктів навчально-виховної діяльності, а й педагоги будуть суб'єктами власної професійної діяльності. Слід підкреслити, що під поняттям суб'єкт розуміється не просто виконавець, а особистість, здатна до самовизначення і свідомої саморегуляції своїх дій на основі внутрішньо виробленої особистісної та професійної позиції.

Гуманізацію виховного процесу у вищій школі можна визначити як систему наукових теорій, що утверджує студента в ролі активного, свідомого, рівноправного учасника виховної взаємодії, що розвивається. Це із свого боку передбачає впровадження в систему виховної роботи таких форм, і методів виховання, які забезпечують ефективне розкриття індивідуальності студента, розвитку особистісного потенціалу його самореалізації в житті та професійній діяльності.

І. Бех подає систему загальних і вікових закономірностей, яку можна розглядати як основу гуманізації виховання у вищій школі:

- соціальний генезис духовності особистості вимагає спрямованого,

наукового обґрунтованого керування цим процесом;

- адекватним методом стає спілкування викладача і студента як особистості;
- одні й ті ж конкретні виховні засади мають різне значення залежно від їх залученості в загальну систему виховання;
- неможливо бути вільним, не будучи самостійним;
- здатність правильно реагувати на емоції і почуття інших людей полягає в умінні співпереживати;
- щоб зрозуміти іншу людину, потрібно відчувати інтерес до її особистості.

Діяльнісний підхід акцентує увагу на активній діяльності кожного студента, в якій відбувається формування особистості майбутнього фахівця (розвивається в працях Л. Виготського, О. Леонтєва, В. Сластьоніна, О. Савченко, Л. Хомич, Р. Хмелюк та ін.).

Становлення індивіда як особистості – це процес постійного виникнення та розв'язання суперечностей між вимогами, що ставляться до нього діяльністю, і готовністю до їх виконання, між його власними прагненнями, «внутрішньою позицією» і завданнями, які продукуються зовнішнім середовищем. Педагогічне керівництво і має забезпечити послідовне розв'язання цієї суперечності на вищому рівні – через педагогічно доцільну зміну обставин діяльності.

Відповідно до діяльнісного підходу виховна система у вищій школі досягає мети, якщо забезпечує спрямування діяльності студента на пізнання і перетворення навколишнього світу.

Водночас не кожна діяльність може бути визначена як сфера процесу виховання. Такими можуть вважатися лише ті її різновиди, в яких відбувається виховна взаємодія, внаслідок якої студенти засвоюють ті чи ті елементи соціального та професійного досвіду, культуру.

Діяльність студентів повинна бути організована так, щоб її виконання особистістю розкривало для неї ті чи інші сторони суспільних відносин, залучало її до цих відносин, забезпечувало б розвиток життя особистості у системі суспільних відносин і відбиття їх в її свідомості. Якщо діяльність студента організована так, що, здійснюючи її, він отримує можливість більш повно залучитися до системи суспільних відносин, зробити «новий крок» на шляху свого руху в ній, можна розраховувати на формування у нього й певних суспільно значущих властивостей. Тобто, діяльність повинна бути організована так, щоб її виконання розкривало

перед кожним студентом перспективу його розвитку в системі суспільних відносин.

Системний підхід передбачає педагогічне пояснення будь-якого педагогічного явища як відповідної системи з чітко окресленими елементами, взаємодія яких визначає результат процесу (Н. Асташова, О. Бодальов, Л. Божович, О. Зотова та ін.). Відповідно продуктивність виховання студентів пропорційно залежить від наявності чи відсутності виховної системи в цьому процесі.

Російськими дослідниками щодо проблем управління навчальним закладом (Г. Корзнікова, Н. Саннікова, О. Ткаченко та ін.) теоретично обґрунтовано суспільне призначення системи виховної роботи, яке, на наш погляд, слід враховувати при моделюванні її у вищому закладі освіти або в конкретній академічній групі. Так, автори відзначають: *по-перше*, система забезпечує перспективність реалізації виховного потенціалу навчального закладу; *по-друге*, вона цілеспрямовує діяльність педагогічного та студентського колективів, допомагає концентрації педагогічних зусиль на пріоритетних напрямках виховної роботи; *по-третє*, система виховної роботи сприяє успішній діяльності громадських організацій; *по-четверте*, вона допомагає ефективному здійсненню спільної діяльності педагогів та вихованців, впливаючи на процес спілкування та формування соціальних відношень.

Дослідники вважають, що система виховної роботи згуртовує колектив закладу освіти, сприяє розвитку особистості педагогів та вихованців.

Із позиції *особистісного підходу*, що розглядається в працях К. Альбуханової-Славської, Б. Ананьєва, А. Асмолова, І. Беха, С. Рубінштейна та ін., процес професійного виховання досліджується через реалізацію індивідуальних особливостей студента в умовах вищого навчального закладу.

І. Бех обґрунтував психолого-педагогічні умови та принципи, які є основою реалізації особистісно орієнтованого виховання. Насамперед це «формування в суб'єкта здібності усвідомлювати себе як особистість», «культивування у вихованні цінності іншої людини», культивувати у вихованні досвіду свободи приймати власні рішення і відповідно поводитися» [2]. Ця вимога зумовлена психологічною закономірністю: молоді люди, привчені лише спостерігати і слухати, стають соціально пасивними, безпорадними перед світом, що їх оточує.

Визначаючи, що виховання і навчання детермінуються сучасними соціальними

процесами, в особистісно орієнтованій

парадигмі виникає необхідність перенесення акцентів із потреб і запитів суспільства на інтереси і потреби людини, оскільки не людина існує для суспільства, а суспільство – для неї. Усвідомлення цього потребує піднесення культурного рівня, етичної, естетичної, гуманістичної спрямованості виховної системи ВНЗ, орієнтованої на можливості й потреби студента.

Аналіз названих та інших підходів до виховання студентів, засвідчує, що жоден із них не може претендувати на універсальність у сучасних умовах. Кожен з них має свої переваги та недоліки, тому їх використання може бути ефективним лише у визначених межах та за відповідних умов.

На підставі нашого дослідження можна зробити висновок, що організація виховного процесу вищого навчального закладу має базуватися на таких положеннях:

- виховання – складний педагогічний процес, що пов'язаний із діяльністю суб'єктів цього процесу, з їх активністю;
- виховання супроводжується змінами в інтелектуальній, емоційній, фізичній сферах особистості, засвоєнням нею соціального досвіду й удосконаленням;
- виховна робота у ВНЗ – це самостійна діяльність, яка спрямована на досягнення конкретних цілей;
- всебічний розвиток особистості студента як майбутнього фахівця має здійснюватися за декількома напрямками: формування якостей громадянина та професіонала; формування індивідуальності; формування почуття відповідальності за успіх у майбутній професійній діяльності та особистому житті; формування потреби в самовихованні, само-вдосконаленні, самореалізації студента;

Удосконалення системи виховної роботи у ВНЗ відповідно до сучасних вимог передбачає:

- під час визначення цілей та завдань виховної системи ВНЗ узгодження сучасних соціально-професійних вимог до особистості майбутнього фахівця з індивідуальними запитами та інтересами студентів;
- досягнення координації зусиль усіх суб'єктів виховного процесу, забезпечення узгодженості в їх роботі;

- створення та розвиток виховуючого середовища ВНЗ, що є професійно-освітнім і культурним простором, й орієнтоване на формування творчого потенціалу і духовно-моральних цінностей особистості студента;
- створення організаційно-педагогічних умов для максимальної реалізації творчого потенціалу та самовдосконалення студентів вузу;
- збільшення свободи вибору діяльності всіма суб'єктами виховного процесу;
- професійний підхід до здійснення виховної роботи;
- професіоналізації всіх елементів виховної системи ВНЗ.

Основним показником ефективності виховної роботи є максимально можливе розширення особистісного простору майбутнього фахівця, що передбачає розвиток інтересів, можливостей випробувати себе в самих різноманітних сферах діяльності, засвоїти досвід різних міжособистісних відносин та оволодіти широкими соціальними функціями, що і характеризує процес становлення особистості.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Аваньев Б.Г. Человек как предмет познания //Аваньев Б.Г. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1968.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Підручник. – К.Либідь, 2008. – 848с.
3. Бехтерев В.М. Вопросы общественного воспитания. – М., 1910.
4. Демчик В., Соловей М. Система виховної роботи у вищому навчальному закладі як фактор цілісного виховання особистості // Рідна школа. – 2004. - № 8. – С. 33-37.
5. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. - К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
6. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Молодь і закон: Збірник нормативних актів і документів з проблеми виховання студентської молоді / За заг.ред. Н.І.Косаревої. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 237-250.
7. Коротяев Б.І., Гришин Е.О., Устенко О.А. Педагогіка вищої школи. – К.: УМК ВО, 1990. – 176 с.
8. Педагогіка вищої школи: Навч.посіб. – За ред. З.Н.Курлянд – К.: Знання, 2007. – 495 с.
9. Тимошенко З.І., Драгомирова І.М. Організація виховного процесу у вищих навчальних закладах: Навч.-практ посібник. – К.: Вид. Європейського університету, 2004. – 86 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА:

Краснощок Інна Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження особливостей формування соціально-професійних якостей майбутніх фахівців.